

Maïka De Keyzer

OPPORTUNISME, CORPORATISME EN PROGRESSIVITEIT

Conflicten en vertogen van corporatieve belangengroepen in het stedelijk milieu van het achttiende-eeuwse Mechelen

Opportunism, corporatism and progressiveness: Conflicts and discourse of corporative interest groups within eighteenth-century Mechelen

Recently craft guilds have recovered their position in historiography, because of a renewed attention for the economic and social dynamics of these early modern guilds. The political and especially ideological aspects remain however under-exposed. Testing the hypothesis of Blickle and Schilling that early modern craft guilds adhered to an urban or corporative republicanism during the Ancien Régime, the discourse of two political active guilds of Mechelen was analysed. By doing so, this article aims to nuance this dominant paradigm and show the variety of ideologies which inspired the different interest groups within these guilds and were employed to achieve their often conflicting goals.

Corporatieve middengroepen konden de laatste decennia van een vergrote en vernieuwende aandacht genieten. Verschillende sociaaleconomische onderzoekers hebben bijgedragen aan een hernieuwd beeld van de ambachten in zowel de Zuidelijke als Noordelijke Nederlanden. Auteurs als Soly, Prak en Remmerswaal toonden aan dat ambachten niet als monolithische eenheidsbastions beschouwd kunnen worden, maar eerder gekenmerkt werden door interne tegenstellingen en divergerende belangen.¹ Zo benadrukten Catharina Lis en Hugo Soly in hun artikel ‘De macht van de ‘vrije arbeiders’ dat de verschillende subgroepen binnen de ambachten niet allen dezelfde economische belangen nastreefden.² In tegenstelling tot de sociaaleconomische onderwer-

1. Maarten Prak, Catharina Lis en Jan Lucassen (eds.), *Craft guilds in the early modern Low Countries. Work, power and representation* (Aldershot 2006); Bert H. Remmerswaal, Een duurzame alliantie: Gilden en regenten in Zeeland 1600-1800 (Onuitgegeven Doctoraatverhandeling Universiteit Utrecht 2006); Catharina Lis en Hugo Soly, ‘De macht van de “vrije arbeiders”: Collectieve acties van de hoedenmakergezellen in de Zuidelijke Nederlanden (zestiende-negentiende eeuw)’, in: Catharina Lis en Hugo Soly (eds.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel 1994) 15-50.

2. Lis en Soly, ‘De macht van de ‘vrije arbeiders’’, 15-50.

pen, konden politieke en ideologische karakteristieken van de verschillende geledingen binnen de corporatieve middengroepen op minder interesse rekenen. Hoewel Johan Dambruyne kon aantonen dat de ambachten uit de Zuidelijke Nederlanden aanzienlijke bedragen investeerden in sociaal kapitaal en prestige om hun machtspositie te behouden of te verbeteren en Maarten Prak, als een van de weinigen, een poging ondernam om het ambachtdiscours te doorgronden, blijven ambachtsvertogen en -ideologieën onderbelicht en gehuld in clichés.³ Zelfs Maarten Prak, gerenommeerd expert in vroegmoderne corporaties, beschrijft een algemeen ambachtdiscours waarbij republicanisme, vrees voor buitenstaanders en het unaniem beschermen van antieke privileges centraal stonden.⁴ Karin Van Honacker gaat nog iets verder en stelt dat de Brabantse ambachten steeds als een conservatieve kracht fungeerden en door het aanwenden van tradities en traditionele argumenten en vertogen, de politieke en corporatieve situatie bevroren op de zestiende-eeuwse situatie.⁵ Deze situatie zou pas ten einde komen vanaf de anticorporatieve politiek van Jozef II en de Brabantse omwenteling, wanneer de ambachtsituatie onverwacht gewijzigd werd en de ambachten vanaf dat ogenblik, door verlichte invloed van buitenaf, hun ideologie en discours bijstelden.⁶

Dit artikel sluit aan bij de groeiende literatuur over de dynamiek en de complexiteit van de vroegmoderne corporaties. In plaats van de vertogen over ambachten, of de *gemeenschappelijke* elementen van de verschillende ambachtsgroepen te onderzoeken,⁷ biedt deze microstudie een diepgaande analyse van het discours van de verschillende *sub- en belangengroepen* (schepenen, dekens en suppoosten) van de Mechelse principale ambachten. Daartoe werden de gehele bronnencollectie, alle tekstfragmenten en individuele woorden onderworpen aan een kritisch onderzoek. De frequentie van, en de context waarin verschillende concepten voorkwamen, werden in een databank bijgehouden. Deze discoursanalyse beperkte zich echter niet tot de meest bekende

3. Johan Dambruyne, 'Corporative capital and social representation in the southern and northern Netherlands, 1500-1800', in: Prak, Lis en Lucassen (eds.), *Craft guilds*, 194-223.

4. Maarten Prak, 'Individual, corporation and society, the rhetoric of Dutch guilds (18th century)', in: Marc Boone en Maarten Prak (eds.), *Statuts individuels, statuts corporatifs et statuts judiciaires dans les villes européennes (moyen âge et temps modernes)* (Leuven 1996) 255-279.

5. Karin van Honacker, 'De politieke cultuur van de Brusselse ambachten in de achttiende eeuw: conservatisme, corporatisme of opportunisme?', in: Lis en Soly (eds.), *Werken volgens de regels*, 179-222, aldaar 209-214; Prak, 'Individual', 255-279.

6. Yvan Van Den Berghe, *Jacobijnen en traditionalisten. De reacties van de Bruggelingen in de revolutietijd (1780-1794)* (Brussel 1972) 206-245; Steven L. Kaplan, 'Social classification and representation in the corporate World of Eighteenth-century France: "Turgot's Carnival"', in: Steven L. Kaplan en Cynthia J. Koepf (eds.), *Work in France, representations, meaning, organization, and practice* (Londen 1986) 176-214.

7. Prak, 'Individual', 255-279.; Anthony Black, *Guilds and state: European political thought from the twelfth century to the present* (New Jersey 2003).

en ambachtsgerelateerde begrippen, maar probeerde het volledige taalgebruik van de verschillende ambachtsgeledingen in kaart te brengen. Naast concepten zoals schepenen, republicanisme en privilege, werden termen zoals verkiezing, alterneren, obligatie, eed, rechtvaardig, macht, willekeur et cetera aan eenzelfde onderzoek onderworpen. Anders dan met de gangbare analyse van slechts een selectie van beruchte concepten, is het mogelijk om met deze uitgebreide analyse het volledige discours, de spanningen en breuklijnen binnen de ambachten zelf, en de veranderende ideologieën en vertogen te onderzoeken. De focus wordt daarbij verlegd naar de eerste helft van de achttiende eeuw.

Inhoudelijk zal de stelling van ondermeer Blickle en Schilling, dat de corporaties voornamelijk op een republikeinse ideologie steunden, ter discussie worden gesteld.⁸ Volgens onderzoekers zoals Blickle geloofden de aanhangers van het stedelijk republicanisme dat alle burgers of poorters een bepaald aantal onvervreembare en fundamentele rechten bezaten, en dat deze vervat waren in de stedelijke constituties, waartoe publieke toegang verzekerd moest zijn. Deze rechten, zoals vrijheid, inspraak bij belangrijke beslissingen door volksvertegenwoordigers en gelijkheid van rechten en plichten onder de burgers, werden positiefrechterlijk toegekend aan geïnstitutionaliseerde, maatschappelijke groepen.⁹ Het corporatief republicanisme dat Heinz Schilling beschreef, volgt eenzelfde definitie als het stedelijk republicanisme, maar in dit systeem werd de vrijheid, gelijkheid en inspraak niet verzekerd en verdeeld door aristocratische volksvertegenwoordigers, maar door corporatieve burgergenootschappen.¹⁰

Kan men echter beweren dat alle ambachtsgeledingen dezelfde ambachtsideologie aanhingen? De subgroepen binnen de ambachten hadden buiten het corporatief republicanisme immers nog andere theorieën waaruit zij

8. Heinz Schilling, 'Gab es im späten Mittelalter und zu Beginn der Neuzeit in Deutschland einen städtischen "Republikanismus"?', in: Helmut Koenigsberger en Elisabeth Müller-Luckner (eds.), *Republiken und Republikanismus im Europa der frühen Neuzeit* (München 1988) 101-143; Peter Blickle, *Resistance, representation and community* (Oxford 1997) 280-281; Martin van Gelderen en Quentin Skinner, *Republicanism: a shared European heritage* (Cambridge 2002).

9. Het waren geen natuurlijke rechten, zoals men tijdens de Franse revolutie en de Verlichting tot stand bracht en ze waren bestemd voor sociale geïnstitutionaliseerde groepen, zoals ambachtsslui, poorters, dekens etc. Zie: Blickle, *Resistance*, 280-281.

10. Blickle, *Resistance*, 280-281; Schilling, "Gab es im späten Mittelalter", III. Deze Duitse casus is het meest passend als vergelijking met het Brabants corporatief republicanisme, aangezien de onderzochte regio's eenzelfde soort ambachtsvertegenwoordiging en een soortgelijke politieke evolutie ondergingen. Studies over de republiek Nederland zouden teveel afwijken door het verschillend karakter van hun ambachtssituatie. Zie: Maarten Prak, 'Politik, Kultur und politische Kultur: die Zünfte in den Nördlichen Niederlanden', in: Wilfried Reininghaus (ed.), *Zunftlandschaften in Deutschland und den Niederlanden im Vergleich* (Münster 2000) 71-84.

inspiratie konden putten. Zo is het mogelijk dat zij ideeën overnamen van het oligarchisch model, waarin de politieke macht wordt geconcentreerd binnen een elitaire minderheid. Volgens Blickle wordt dit systeem gekenmerkt door een autoritair taalgebruik, een tendens tot het privatiseren van de publieke en politieke ruimte en een sociale discipline.¹¹ Daarnaast kende het absolutisme van Bodin, waarbij de vorst als wetgever in plaats van een handhaver werd geïntroduceerd, een grote aanhang. Vanaf de zestiende eeuw werd deze ideologie, die de vorst een absolute macht toekende op alle domeinen, met slechts enkele uitzonderingen om tirannie te voorkomen, populair.¹² Als reactie op deze absolutistische tendens, werd het soevereiniteitsmodel van Althusius ontwikkeld. Hierbij werd de soevereiniteit toegeschreven aan de gemeenschap of de Res Publica.¹³ Deze gemeenschap kon de macht via een weloverwogen, eenzijdig contract toevertrouwen aan een heerser.¹⁴ De heerschappij van de vorst was dus enkel een afgeleide van de ware bron van de soevereiniteit, namelijk het volk.¹⁵ Tenslotte kwamen gedurende de achttiende eeuw nieuwe en verlichte theorieën op. Elk individueel persoon had natuurlijke en fundamentele rechten als mens, waardoor alle mensen intrinsiek gelijk waren, ondanks sociale en economische verschillen. Deze fundamentele rechten dienden echter verdedigd te worden, waardoor in de praktijk de bevolking vrijwillig een staat of heerser in het leven riep. Deze theorie wordt het sociaal contractidee genoemd.¹⁶

Om de ideologieën, waarop de verschillende ambachtsgroepen zich konden beroepen tijdens institutionele schakelmomenten of conflictsituaties, minutieus bloot te leggen, werden procesdossiers en rekwesten uit het ambachtsarchief van het Stadsarchief van Mechelen bestudeerd. Ondanks de intrinsieke nadelen van juridische bronnen voor historisch onderzoek, zijn de sententies, rekwesten en procesdossiers de meest aangewezen bronnen om een beeld te krijgen van de ideeën en visies van de verschillende ambachtsgroepen. Tijdens de procesvoering werden uitgebreide motivaties, argumenten, voorbeelden en getuigenissen uitgewisseld, waarbij de visies van historische figuren of groepen, in vergelijking met andere bronnen, op de meest directe wijze tot uiting komen. Hierdoor zijn de processen het best in staat om de verschillende ideologieën, vertogen en visies omtrent representatie, politieke macht en republicanisme, binnen de principale ambachten,

11. Blickle, *Resistance*, 247-248.

12. Ernst Heinrich Kossmann, 'Volkssoevereiniteit aan het begin van het Nederlandse Ancien Régime', in: Ernst Heinrich Kossmann, *Politieke theorie en geschiedenis* (Amsterdam 1987) 59-92, aldaar 64-68.

13. Ibidem, 75-78; Quentin Skinner, *Liberty before liberalism* (Cambridge 2000) 1.

14. Kossmann, 'Volkssoevereiniteit', 75-78.

15. Skinner, *Liberty*, 1.

16. D.A. Lloyd Thomas, *Locke on government* (Londen 1995) 12-21.

en meer bepaald de brouwers en visverkopers, van Mechelen tijdens de achttiende eeuw in kaart te brengen.

In dit artikel werd geopteerd voor een microstudie van ambachten met politieke macht. Hoewel ambachten met vertegenwoordigers in de lokale bestuursorganen eerder in de minderheid waren tijdens het ancien régime, vormden deze ambachten een belangrijke component in de Brabantse politiek. Als deel van de lokale schepenbanken en daardoor van de befaamde Derde Stand beslisten deze corporatieve middengroepen over een groot deel van het stedelijk beleid en de vroegmoderne politiek.¹⁷ Een analyse van de ideologieën van net deze corporaties zal dus bijdragen tot een beter inzicht in het vroegmoderne Mechelen en kan een aanzet geven tot comparatief onderzoek naar andere vroegmoderne steden of ambachten. Als casestudy werden de visverkopers en brouwers uit de zes principale ambachten gekozen omdat zij samen de belangrijkste corporatieve vertegenwoordigers waren in het Mechelse stadsbestuur. Zij vervulden, in vergelijking met de andere ambachten, de meeste politieke en juridische functies en bleven voor zeer lange en opeenvolgende periodes aan de macht. Deze politieke activiteit zorgde ervoor dat de brouwers en visverkopers tijdens het ancien régime de grootste toegang hadden tot het publieke forum. Het is daarom niet verwonderlijk dat deze corporaties het meest uitgebreide en rijkste archieffonds hebben nagelaten. Ten slotte werden deze twee ambachten tezamen geselecteerd omdat zij onlosmakelijk verbonden waren. De brouwers hadden in 1603 het recht verkregen om lid, deken of schepen te worden van de open ambachten, zoals de visverkopers en de kramers.¹⁸ Gert Renkin analyseerde dit dubbelstatuut en kwam tot de conclusie dat bijna een derde van de leden van het brouwersambacht eveneens een functie in het visverkopersambacht bekleedde. Wegens een grote familiale verwevenheid en soortgelijk politiek profiel waren beide ambachten zeer nauw met elkaar verbonden¹⁹

Mechelen en de principale ambachten tijdens de achttiende eeuw

Mechelen, een voormalige hofstad, was in de achttiende eeuw een middelgrote stad. Kleine bedrijven en nijverheden domineerden het economische toneel. Vanaf de veertiende eeuw bekleedden zowel de brouwers als de visverkopers een voorname plaats in de stad, aangezien zij samen met de huidevetters,

17. Raymond Van Uytven, e.a., *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, (Brussel 2000) deel 2.

18. Gert Renkin, *Het Mechels visverkopersambacht in de achttiende eeuw: een sociaaleconomische studie* (Onuitgegeven Licentiaatverhandeling Vrije Universiteit Brussel 2002) 45-46.

19. *Ibidem*, 45-46.

Het huis 'De Zalm' of 'In den grooten zalm', gelegen aan de Dijle, heet oorspronkelijk 'Santvliet' en is eigendom van het ambacht van de visverkopers sinds 1519. De gevel, een ontwerp van Willem van Werchtere, is het eerste voorbeeld van klassiek geïnspireerde vroeg-renaisance in België. © Stadsarchief Mechelen – www.beeldbankmechelen.be.

vleeshouwers, wevers en bakkers uitgekozen werden om een derde van de schepenampten in te vullen. Bovendien bestonden deze beide ambachten uit invloedrijke en voornamelijk Mechelse geslachten. Tijdens de achttiende eeuw behoorde het rijke visverkopersambacht, met een ledenaantal van 150 tot mogelijk 200 suppoosten, tot een van de vijf grootste ambachten van Mechelen.²⁰ In tegenstelling tot de visverkopers, bestond het brouwersambacht

20. Elke Ortmanns, Eer- en schandegevoelens in ambachtsmiddens in de 17de en 18de eeuw: een microstudie van de dekenrechtspraak in het visverkopersambacht te Mechelen (Onuitgegeven Licentiaatverhandeling Katholieke Universiteit Leuven 2003) 8-17.

volgens enkele schattingen slechts uit 27 leden.²¹ De brouwers behoorden echter eveneens tot de toplaag van de Mechelse gemeenschap. Net zoals het stadspatriciaat beschikten verschillende dekens en schepenen uit deze beide corporaties over verschillende onroerende goederen, verwierven zij sociaal prestige door middel van luxegoederen en verbonden zij hun families met voorname figuren van het patriciaat of vrije beroepen. Homogeen waren deze ambachten echter niet. Ondanks een gedeelde status kwamen economische verschillen tussen de ambachtsfamilies frequent voor.²²

De Mechelse visverkopers en brouwers hadden dezelfde structuur als de meeste andere corporaties. Het ambacht werd geleid door dekens. Zij waren bevoegd voor het dagelijks beleid, de financiële belangen van de corporatie en de interne rechtspraak. Hun belangrijkste functie was echter de vertegenwoordiging van het ambacht naar buiten toe.²³ Evenals in steden zoals Brussel, Antwerpen en Leuven betekende deze vertegenwoordiging een sterke inmenging van enkele voorname corporaties in het stadsbestuur. Zo zetelden de dekens in de Brede Raad van Mechelen, waar alle financiële en economische aangelegenheden van de stad besproken werden.²⁴ Democratisch was dit echter niet. De dekens werden zeker sinds de eerste helft van de zestiende eeuw aangesteld door middel van coöptatie. De aftredende dekens en ouderdekens stemden, zonder goedkeuring van de meesters van het ambacht, voor een lijst van nieuwe dekens, die door de magistraat van Mechelen goed- of afgekeurd kon worden.²⁵ Deze ouderdekens fungeerden voornamelijk als adviesorgaan, maar door de coöptatieregelen en de herverkiezing van dekens, was hun invloed op het ambacht relatief groot.

In tegenstelling tot ambachten in de meeste andere steden hadden de Mechelse visverkopers- en brouwersambachten, als leden van de zes principale ambachten het recht een lid uit hun midden als schepenen te laten zetelen in de magistraat van Mechelen. Daar regelden zij samen met de zes aristocratische schepenen en de twee commune- of burgemeesters, als rechters, de burgerlijke en strafrechtelijke procesdossiers en de lopende zaken van de stad.²⁶ Onder deze lopende zaken viel ook het goedkeuren van de voorstellen met betrekking tot de verkiezing van de nieuwe dekens.²⁷ Dit betekende

21. Renkin, Het Mechels visverkopersambacht, bijlage 2.

22. Henri Installé, *Patriciërs en ambachtsslui in het stadsbestuur te Mechelen onder Maria-Theresia* (Kruishoutem 1982) 75-120.

23. Renkin, Het Mechels visverkopersambacht, 60.

24. Henri Installé, 'De Mechelse Brede Raad in de 18de eeuw, een voorloper van de gemeenteraad', *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis* (KZM) 79 (1975) 351-358.

25. Zie ordonnantie van 1519, SAM, OA, Brouwers, 3, 1471-1740, f° 9.

26. Installé, *Patriciërs*, 14-47, 122-169.

27. Henri Installé, 'Bestuursinstellingen van de heerlijkheid Mechelen', in: Raymond Van Uytven, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen* (Brussel 2000) 835-864, aldaar 846-847.

een uitzonderlijk grote invloed van de corporatieve middengroepen op het politiek bestuur van de stad. De schepenen werden verkozen bij meerderheid, waaraan enkel de dekens en ouderdekens van het ambacht konden deelnemen.²⁸ Hoewel de dekens in theorie elk lid tot de functie van schepenen konden verkiezen, werden voornamelijk aftredende dekens of ouderdekens aangesteld. Hierdoor stonden de schepenen gedurende het ancien régime bekend als een elitaire en burgerlijke groep.²⁹ Deze kloof tussen de schepenen en de overige ambachtslui zal ook naar voren komen in de conflicten en het discours van de schepenen tegenover de dekens en suppoosten van hun ambacht.

De resterende leden werden omschreven als suppoosten. Dit was een verzamelnaam voor alle meester-ambachtslui, gezellen en leden van de naties (kleinere arbeidersgroepen met taken die verwant waren met de sector van de visverkopers of brouwers).³⁰ In dit onderzoek staan deze drie subgroepen – schepenen, dekens en suppoosten – centraal. Deze keuze werd voornamelijk ingegeven door de bronnen- en literatuursituatie. Buiten enkele individuele schepenen, kwamen louter de volledige subgroepen van de ambachten aan het woord in de procesdossiers van het ambachtsarchief. Hoewel deze groepen in werkelijkheid waarschijnlijk getuigden van een verscheidenheid aan visies en vertogen, handelden deze subgroepen tijdens de juridische conflicten over politieke representatie en privileges als drie afgescheiden belangengroepen.

Volgens Harald Deceulaer zorgde deze corporatieve structuur voor een hoogtepunt van invloed en macht van de dekens in zowel hun ambacht zelf, als op politiek vlak.³¹ In tegenstelling tot de Vlaamse ambachten werden bij deze corporaties de voorrechten herbevestigd of uitgebreid tijdens de zestiende eeuw om sociale en politieke rust af te kopen.³² Na 1519 veranderde er officieel niets aan deze stedelijke structuur tot het afschaffen van de ambachten en dus het verbreken van hun politieke invloed in 1795.³³ Dit verhinderde echter niet de vorming van conflicten, omtrent de interpretatie van de politieke privileges, machtsaanspraken, verkiezingsmechanismen en corpora-

28. Renkin, *Het Mechels visverkopersambacht*, 70.

29. Raymond Van Uytven, 'Plutokratie in de 'oude democratieën der Nederlanden'. Cijfers en beschouwingen omtrent de korporatieve organisatie en de sociale structuur der gemeenten in de late middeleeuwen', *KZM*, 16 (1962) 373-409, aldaar 408-409; Installé, *Patriciërs*, 75-121, 170-181.

30. Bijvoorbeeld: mosselkraaiers, keurmeesters, roededragers, etc. Zie: Ortmanns, *Eer- en schandegevoelens*, 11-18.

31. Deceulaer, 'Conflicten', 163.

32. Johan Dambruyn, *Corporatieve middengroepen, aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse ambachtswereld* (Gent 2002).

33. Installé, 'Bestuursinstellingen', 846-847.

tieve hiërarchische structuren.³⁴ Geleidelijk maar stelselmatig hervormden deze conflicten, processen en juridische verdikten het corporatief en politiek toneel van de verschillende subgroepen van de principale ambachten.

Om een degelijk inzicht te krijgen in de conflicten en ideologieën zijn voor dit artikel alle juridische documenten uit het ambachtsarchief van Mechelen geanalyseerd die handelden over politieke en corporatieve functies en representatie.³⁵ Dit fonds, dat de kopieën bevat van originele procesdossiers uit de archieven van de oorspronkelijke rechtbanken die door de betrokken partijen eertijds opgehaald werden, geeft een zeer gestructureerd overzicht van de verschillende spanningen binnen de ambachten enerzijds en een beeld van de conflicten tussen de corporaties en andere stedelijke instellingen anderzijds. Het juridisch bronnencorpus bestaat uit meer dan driehonderd verschillende stukken en bundels uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, met onder meer rekwesten, sententies van de Mechelse schepenbank en vonnissen van de Raad van Brabant en de Grote Raad van Mechelen. De overgrote meerderheid van deze documenten handelde echter over de sociale, economische en soms zelfs culturele werking van de twee ambachten. Uit dit corpus werden de elf achttiende-eeuwse procesbundels geselecteerd die handelden over politieke en corporatieve functies en representatie.

Het eerste bestudeerde proces dateert van 1695, zeven processen komen uit de periode 1737-1749 en tot slot werden twee lijvige procesdossiers uit 1790 geanalyseerd.³⁶ De tijdslacunes tussen de verschillende dossiers zijn grotendeels te wijten aan de beperkte hoeveelheid dossiers die uitgekozen werden en aan de keuze om enkel conflicten omtrent representatie en corporatieve functies te analyseren.

Uit deze elf dossiers zijn vier grote thema's naar voren gekomen waarover grote onenigheid bestond in het brouwers- en visverkopersambacht. Allereerst stonden de voorwaarden om schepen te worden ter discussie. Reeds op het einde van de zeventiende eeuw, rond 1695, eisten de dekens van het

34. Karin Van Honacker, 'Stedelijke oproeren voor en tijdens de Brabantse omwenteling', in: Jan Craeybeeck (ed.), *De Franse Revolutie en Vlaanderen* (Brussel 1990) 187-200, aldaar 187-189; Deceulaer, 'Conflicten', 153; Maarten Prak, 'Corporate politics in the Low Countries: guilds as institutions, 14th to 18th centuries', in: Prak, Lis en Lucassen, *Craft guilds*, 74-106, aldaar 93-95.

35. De procesdossiers die overgeleverd zijn in het Stadsarchief van Mechelen, bestaan uit kopieën van de officiële juridische stukken die in de burgerlijke rechtbanken bewaard zijn. Deze kopieën zijn aangemaakt door de dekens of hun procureurs zelf en bewaard als procesdossiers in hun eigen ambachtsarchief. Aangezien het niet meer de originele stukken zijn, en enkel de inhoud gekopieerd is, staan er geen officiële juridische titels of folio's weergegeven op de documenten. Vandaar is het onmogelijk om in het verloop van de bewijsvoering een exacte foliëring weer te geven. SAM, OA, Brouwers, 113, 116, 117, 118, 118bis; SAM, OA, Visverkopers, 78, 79, 80, 82, 83, 91.

36. SAM, OA, Brouwers, 113 (1695), 116 (1745), 117 (1745-1749), 118 (1749), 118bis (1749); SAM, OA, Visverkopers, 78 (1706), 79 (1737), 80 (1737-1743), 82 (1790), 83 (1790), 91 (1749).

brouwersambacht dat enkel leden die het beroep van brouwer uitoefenden vertegenwoordiger van de corporatie in de schepenbank konden worden.³⁷ Dit spanningsveld is mogelijk een bevestiging van het vermoeden van onder meer Installé dat het ambacht door de burgerij als vehikel gebruikt werd voor een politieke carrière en dat de schepenen met hun elitaire levensstijl vreemd waren van de overige leden van het ambacht.³⁸

Ten tweede heersten er in zowel het brouwers- als visverkopersambacht nogal wat spanningen over de bevoegdheden van de schepenen binnen het ambachtswezen. Schepenen eisten dat zij automatisch verkozen zouden worden tot deken van hun ambacht wanneer hun aanstelling in het stadsbestuur eindigde. Deze gewoonte, die door de eeuwen heen gegroeid was, zou volgens hen voortaan juridisch vastgelegd moeten worden. Enige tijd daarna eiste schepen Louis Van Goorlaecken dat hij, als ex-deken en schepen, de agenda en het tijdstip van de kamervergadering van het ambacht zou mogen bepalen. Daartegenover benadrukten de dekens van beide corporaties hun autonomie tegenover de schepenen en de vrijheid om willekeurig welk lid te benoemen tot deken.³⁹ Net zoals Karin Van Honacker opmerkte voor Antwerpen, maakte deze gespannen verhoudingen tussen de ambachten en het stadsbestuur een belangrijk deel uit van de conflicten.⁴⁰ De dekens en suppoosten vreesden voor een al te grote greep op hun werking vanuit het stadsbestuur, ondanks – of juist omdat – schepenen in deze schepenbank zetelden.

Vervolgens ontstonden er veel klachten en uiteindelijk ook jarenlange conflicten omtrent het dubbelstatuut en vooral de dubbelverkiezing van brouwers in het visverkopersambacht. De brouwers eisten voorrang van hun ambacht om leden die hun ambacht uitoefenden te mogen verkiezen in plaats van de visverkopers waarvan de personen enkel door het lidmaatschap deel uitmaakten. Het visverkopersambacht benadrukte echter de keuzevrijheid van deze leden om zelf te beslissen in welk van beide ambachten zij het dekenschap wensten te ontvangen. De magistraat van Mechelen liet dit conflict niet ongemoeid en stelde de brouwers telkens in het gelijk.⁴¹ Deze onproportionele steun aan het brouwersambacht valt mogelijk te verklaren door hun grotere rijkdom en de substantiële inkomsten die de accijnzen op het brouwen en tappen van bier oprachten voor het stadsbestuur. Hierdoor konden de brouwerdekens, in vergelijking met de visverkopers van Mechelen, op een gunsti-

37. SAM, OA, Brouwers, 113.

38. Installé, *Patriciërs*, 122-169; Ortmanns, Eer- en schandegevoelens, 11-18. Diepgaand en uitgebreid prosopografisch onderzoek is echter nodig om deze stelling definitief te bevestigen of te ontcrachten.

39. SAM, OA, Visverkopers, 78; SAM, OA, Brouwers, 117, 118, 118bis.

40. Van Honacker, *Lokaal verzet*, 150-162.

41. SAM, OA, Visverkopers, 79, 80; SAM, OA, Brouwers, 116, 118bis.

gere positie rekenen in de processen voor zowel de Mechelse schepenbank als de vorstelijke rechtbanken.⁴²

Tenslotte bleven de suppoosten of gewone ambachtsmeesters en knechten niet onberoerd. Vanaf het midden van de achttiende eeuw verzochten de suppoosten van het visverkopersambacht, onder leiding van Jan Andriessens, meer inspraak in de ambachtsaffaires. De dekens gingen hier echter tegen in, en wonnen uiteindelijk ook het pleit door een monopolie op het beslissingsrecht binnen het ambacht aan te vragen. Veertig jaar later herhaalden de suppoosten echter hun eis en voegden zij hier de wens aan toe om de coöptatieregels bij de dekenverkiezing af te schaffen. Als volwaardige leden en meerderheid van het ambacht zouden zij het recht moeten hebben om zelf hun leiders of vertegenwoordigers aan te stellen.⁴³ Aangezien de suppoosten zich bewust waren van hun zwakkere positie door een gebrek aan privileges of steun van de magistraat, trachtten zij in de processen voor de koninklijke rechtbanken, de steun van de centrale overheid te krijgen.⁴⁴ Net zoals de volksmassa van Brabant en Vlaanderen zagen de suppoosten de keizer – die in de achttiende eeuw meer macht had verworven – als enige oppositie tegenover het elitaire bolwerk van de stads- en ambachtsbesturen.⁴⁵

Kortom, de principale ambachten van Mechelen waren vertrouwd met evoluties en dynamiek vóór de revolutionaire periode. Op aansporing van de verschillende geledingen van de ambachten werden posities en functies herdefinieerd en door andere functionarissen bekleed. De verschillende subgroepen hadden echter verschillende en soms tegenstrijdige aspiraties, waardoor de achttiende eeuw doorspekt werd met conflicten en processen. Hierdoor rijst de vraag op welke ideologieën de verschillende sub- en belangengroepen van de principale ambachten zich beriepen om de transformaties en hiërarchieën te legitimeren.

Retoriek van de visverkopers en brouwers in Mechelen

Hoewel uit de achttiende-eeuwse rekwesten en processen van de brouwers en visverkopers van Mechelen amper een typerend ambachtsparadigma, zoals het republicanisme, te analyseren valt, hanteerden de schepenen, dekens en

42. Zie BOF project UA: Maarten Van Dijck, *De sociabilisering van een democratische bestuurs traditie in de Nederlanden: op zoek naar de wortels van onze hedendaagse politieke cultuur* (UA BOF-KP 2008-2009). Hieruit valt op te merken dat de accijnzen die de stad kon innen op bier en het tappen ervan, de accijnzen op vis met 75 maal overtroffen.

43. SAM, OA, Visverkopers, 82, 83, 91.

44. Ibidem, 82, 83.

45. Van Den Bergh, *Jacobijnen*, 230; Kaplan, 'Social classification', 186-194.

suppoosten enkele gemeenschappelijke waarden en drukten zij die op een gelijksoortige manier uit.

De ambachten werden in het leven geroepen door middel van ‘privileges’ en ‘ordonnanties’. Deze privileges vormden de ruggengraat van het corporatieve systeem.⁴⁶ Logischerwijs namen de verwijzingen naar deze bronnen de belangrijkste plaats in het ambachtdiscours.⁴⁷ Zowel de schepenen als de dekens en de suppoosten koesterden hun ordonnanties of constituties, en verbonden steeds uitdrukkingen van eerbied aan deze concepten in hun vertogen.⁴⁸ Hoewel deze privileges door alle belangengroepen binnen de ambachten als de belangrijkste en machtigste documenten beschouwd en beschreven werden, verwezen zij ook geregeld naar ‘sententies’ of vonnissen van burgerlijke rechthoven, zoals de magistraat van Mechelen, de Raad van Brabant en de Grote Raad van Mechelen. Tijdens een proces moest een argument, gebaseerd op een sententie, het afleggen tegen een privilege, maar zoals Harald Deceulaer ook heeft geconstateerd, werden deze vonnissen aangewend om een vernieuwende visie of praktijk te introduceren of verdedigen.⁴⁹

Naast deze juridische bronnen hechtten alle sub- en belangengroepen van de brouwers en visverkopers te Mechelen veel waarde aan de ‘anciënniteit’ van hun rechten en gebruiken.⁵⁰ Dit uitte zich eveneens in de negatieve connotatie die telkens verbonden werd aan de termen ‘verandering’ en ‘nieuwigheid’. In de processen van de principale corporaties van Mechelen werden wijzigingen van gebruiken, verantwoordelijkheden en rechten systematisch en door alle belangengroepen (inclusief de suppoosten) in een slecht daglicht geplaatst en als gevaarlijk omschreven; ‘Sij moeten hun dan houden aen de ambagts wetten ende desselfs privilegiën [...] alsoo alle nieuwigheden principalijk in dees tijds omstandigheden seer gevaerlijk sijn’.⁵¹ Deze houding heeft ervoor gezorgd dat historici als Karin Van Honacker de ambachten als conservatieve bolwerken beoordeelden.⁵²

Toch sluimert er een gevaar in dit *at face value* interpreteren van bepaalde formuleringen, zonder aandacht te besteden aan de context of inhoud van de termen. Niet zelden verzochten de verschillende subgroepen van de ambachten om een verandering van de privileges of statuten, onder het mom van een herinterpretatie, of terugkeer naar een oudere versie van het privilege.

46. Marc Jacobs, ‘Zonder twijfel dat waarschijnlijk... Ambachtelijke geschiedenissen in de Zuidelijke Nederlanden aan het einde van het “oude regime”’, in: Hugo Soly en Catharina Lis (eds.), *Werelden van verschil: ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 243-292 aldaar 248-251.

47. Deceulaer, ‘Conflicten’, 153; Van Honacker, ‘Stedelijke oproeren’, 187-189.

48. SAM, OA, Visverkopers, 78.

49. Deceulaer, ‘Conflicten’, 142.

50. Jacobs, ‘Zonder twijfel’, 243-292.

51. SAM, OA, Visverkopers, 82.

52. Van Honacker, ‘De politieke cultuur’, 212.

Bovendien beriepen niet alle belangengroepen zich op eenzelfde verleden. De schepenen die hun politieke en corporatieve macht zagen toenemen vanaf het einde van de zestiende eeuw, plaatsten de grootste nadruk op de gebeurtenissen en privileges van de zeventiende eeuw.⁵³ De dekens daarentegen hadden hun hoogtepunt van macht en invloed tijdens de zestiende eeuw verkregen door middel van de privileges en statuten van Karel v, en steunden voornamelijk op voorbeelden en teksten uit deze periode.⁵⁴ De suppoosten, die in de middeleeuwen en het ancien régime verstoken waren van invloed of macht op zowel politiek als corporatief vlak, verwezen naar de dertiende eeuw, aangezien volgens corporatieve bronnen de suppoosten toen wel degelijk inspraak bezaten.⁵⁵ Deze nostalgie of legitimering vanuit het verleden wordt traditioneel als een bewijs voor conservatisme aangezien. Daarenboven werden deze ambachtsprotesten als een reactie op het krenken van de 'eer' en 'gewoonten' beschouwd. Volgens het heersende paradigma van enkele decennia geleden gebeurde dit echter zonder dat de gewone leden van het ambacht een rationeel inzicht in de economische of corporatieve situatie bezaten. Sonenscher benadrukte echter dat deze suppoosten rechtszaken en petitie's bewust gebruikten als geducht wapen om hun belangen te behartigen.⁵⁶ Eenzelfde situatie ziet men in het achttiende-eeuwse Mechelen verschijnen. De suppoosten zochten naar een legitimatie van hun eisen en stelden in samenwerking met de belezen advocaten een strategie op. Hierin verschenen moderne en bijna verlichte concepten en visies, die weliswaar aangereikt werden door deze advocaten, maar bewust aangewend werden door de gewone suppoosten om hun eisen in kracht te doen winnen.⁵⁷

Zo meenden alle belangengroepen, maar vooral de dekens en de suppoosten, dat het welzijn van het ambacht gegarandeerd werd door een 'bekwaam' bestuur. Een bestuur kon enkel als bekwaam beschouwd worden, als dit volgens de regels van de ambachtsprivileges 'verkozen' was, en als alle gekozenen het ambacht ook daadwerkelijk 'exerceerden'.⁵⁸ Mogelijk wijst dit op een nieuwe gevoeligheid. Lenders beweert dat de overgang van invloedrijke naar bekwame functionarissen geïntroduceerd werd door de verlichte despoten zoals Maria Theresia en hun administratie, en gaandeweg overgenomen werd door de lagere bestuurskaders.⁵⁹

53. SAM, OA, Visverkopers, 78; SAM, OA, Brouwers, 117, 118.

54. SAM, OA, Visverkopers, 78, 82, 83, 91; SAM, OA, Brouwers, 117, 118.

55. SAM, OA, Visverkopers, 82, 83.

56. Michael Sonenscher, 'Journeyman, the courts and the French trades, 1781-1791', *Past and present* 114 (1987) 77-109; Lis en Soly, 'De macht van de 'vrije arbeiders'', 17.

57. Van den Berghe, *Jacobijnen*, 206.

58. SAM, OA, Brouwers, 113.

59. Piet Lenders, 'Ontwikkeling van politiek en instellingen in de Oostenrijkse Nederlanden. De invloed van de Europese oorlogen', *Bijdragen tot de geschiedenis* 64 (1981) 33-77, aldaar 53-55.

De aanwezigheid van algemeen gedeelde bewoordingen en ogenschijnlijk conservatieve of middeleeuwse concepten, staft bijgevolg niet de eensgezindheid en het conservatisme van de principale ambachten. Hierdoor is het noodzakelijk de vertogen te analyseren per subgroep om mogelijke verschillen per geleding te kunnen ontwaren, en deze bevindingen in de achttiende-eeuwse context te plaatsen.

Schepenen: possessies, obligaties en sententies

Uit de concrete corporatieve en politieke situatie van Mechelen bleek dat de schepenen niet voor het verwerpen van de ambachtsprivileges pleitten. Ze probeerden echter wel via een coalitie met de aristocratische helft van de magistraat de gewoonten uit de dagelijkse praktijk in officiële ordonnanties om te zetten, en zo hun interventierechten in de ambachtsaffaires uit te breiden.

Centraal in hun betoog stonden de verwijzingen naar het 'oud gebruik' of 'oud recht' die tegenover de theoretische bepalingen van de privileges werden geplaatst. Met deze concepten werden de informele, maar algemeen aangenomen praktijken van de schepenen binnen het ambacht bedoeld. Deze gebruiken werden door de schepenen als een 'possessie' of vaststaand recht omschreven, om het permanente karakter en de concrete macht van de corporatieve en politieke praktijken te benadrukken.⁶⁰ De consolidatie van deze gebruiken verkregen de schepenen door verscheidene 'sententies' van de Mechelse magistraat. Aangezien deze sententies en 'ordonnanties politiques' de schepenen meer voordelen en slagkracht gaven tegenover de concurrerende belangengroepen, stonden zij in het discours van de ambachtschepenen op een gelijkwaardige plaats als de privileges.⁶¹

Ook de machtsverhoudingen werden weergegeven tijdens de argumentatie van de processen. De schepenen lichtten de 'obligaties' van de dekens uitgebreid toe. De 'kwaliteit' van het schependom gaf hun het 'recht' of de 'immemoriabele possessie' om bij de afloop van hun functie in de magistraat automatisch verkozen te worden tot deken. Hoewel een schepen zoals Jan Brants in 1706 een kamervergadering toeliet, benadrukte hij dat zijn verkiezing niet onderhevig was aan een stemming met 'pluraliteit' van stemmen, noch van het 'consent' van de 'gemeyne suppoosten'.⁶² Bijna een halve eeuw later waren niet enkel de aanspraken, maar ook de verwoording en argumentatie rond de claims alleen maar scherper en explicieter geworden. De schepenen herinnerden de dekens aan de verplichting om de afgevaardigde in de magistraat te 'comprenderen' in de dekenkeuze, en de 'vrijheid' van han-

60. SAM, OA, Brouwers, 117.

61. Ibidem, 117, 118; SAM, OA, Visverkopers, 78.

62. SAM, OA, Visverkopers, 78.

delen te garanderen: 'dat het een notoir gebruik is bij de zes grootambachten deser selve stadt geene camer vergaderingen te houden, ten sij dat men zich preallabelijk adresseert aan den actuelen schepenen van 't selve ambacht om daar toe te stellen den dagh ende uere alwaar den selve schepenen ook gewoon is te presideren'.⁶³

De schepenen van de brouwers en visverkopers konden tijdens de achttiende eeuw dus steunen op gezagsargumenten, namelijk rechten die automatisch voortvloeiden uit hun functie of door de coalitie die zij vormden met de magistraat. Eenzelfde trend ziet Marc Swevers ook opduiken bij het brouwersambacht te Leuven.⁶⁴ Deze coalitie en de positieve connotatie die de schepenen hechtten aan de term 'magistraat' en 'schependom' in hun vertogen, ging gepaard met een negatief beeld van de Oostenrijkse monarchie. De schepenen verkozen een rechtszaak voor de vertrouwde burgerlijke rechtbank van Mechelen boven de monarchale Grote Raad. Daarbovenop verwezen zij niet eenmaal op een positieve of directe wijze naar voormalige of heersende vorsten, terwijl de dekens en vooral de suppoosten dit regelmatig deden, zoals verder zal blijken.⁶⁵

Deze elementen van het schependiscours geven uiteindelijk weer dat deze subgroep geen republikeinse idealen of intenties propageerde. Ze wezen eerder op een aristocratisch of oligarchisch model zoals Peter Blicke het omschreef.⁶⁶ Volgens hem wordt een oligarchisch model gekarakteriseerd door de politieke situatie waarin een minderheidsgroep de symbolen en het discours van autoriteit, de concentratie van macht, de exclusiviteit van het publieke forum en de intensivering van sociale discipline nastreeft of propageert. Door middel van deze discoursanalyse wordt duidelijk dat ook de schepenen op een autoritaire manier uiting gaven aan een wens tot een privatisering van de politieke ruimte voor een zeer beperkte en oligarchische groep van gewezen schepenen. Zij wensten immers automatisch herverkozen te worden en de politieke agenda zonder overleg te bepalen. Het feit dat zij bereid waren hiervoor langdurige processen op te starten, sluit aan bij het nastreven van een sociale en politieke discipline binnen de corporatie zelf.⁶⁷ Hierdoor wordt duidelijk dat de belangen van de schepenen substantieel afweken van die van de andere subgroepen. Het elitaire karakter en discours wezen in de richting van een afgescheiden belangengroep, zoals reeds eerder werd gesuggereerd.

63. SAM, OA, Brouwers, 117.

64. Swevers, *Brouwers en politiek*, 99-102; Karin Van Honacker, 'Alliances et conflits dans la société bruxelloise au 18ième siècle: maîtres-artisans, doyens des métiers et autorités urbaines', in: Boone en Prak, *Statuts individuels*, 209-224, aldaar 217-219.

65. SAM, OA, Visverkopers, 78; SAM, OA, Brouwers, 117, 118.

66. Blicke, *Resistance*, 247-248.

67. Ibidem, 247-248.

Dekens: consent versus dwang

Tegenover de steeds verder doorgedreven machtsaanspraken van de schepenen, gingen de regeerders van de brouwers en visverkopers in het verweer.⁶⁸ Vanuit hun vrees voor een greep van de magistraat, via de ambachtsschepenen, op het ambachtsbestuur, hamerden zij voortdurend op het recht dat zij verkregen hadden door middel van het privilege van 1519, om zonder 'interventie' en zonder de afgevaardigde schepenen te moeten 'comprehenderen', een nieuwe deken te kunnen aanstellen.⁶⁹ Deze 'liberteyt [...] tot den keus van dekens' was een veelgestelde eis tijdens de achttiende eeuw.⁷⁰ Karin Van Honacker stelde een gelijksoortige houding vast bij de dekens van de Antwerpse en Leuvense ambachten tijdens de achttiende eeuw.⁷¹ Volgens de Mechelse dekens stond de 'vergadering' op de kamer centraal in het ambachtsbestuur en was het de taak van de leden die de 'kwaliteit' van 'deken' of 'ouderdeken' bezaten om beslissingen te nemen.⁷² De functie van schepenen werd daarbij niet als autoriteit binnen de ambachtsskamer erkend. De dekens van het brouwersambacht maakten dit in 1749 duidelijk tegenover schepenen Louis Van Goorlaecken; 'sonder dat aen iemant van hun soude competeren eenighe minste prerogative, [...] selfs niet al waert dat iemant van de ouderdekens met de qualiteyt van schepenen was bekleet, welcke qualiteyt behoudens het respect op des ambachtscaemer geensins en soude worden gheconsedereert'.⁷³

Tijdens de processen tegen de schepenen bestond een correcte dekenverkiezing, voor de dekens, uit een stemming van alle leden van de ambachtsskamer, die met 'pluraliteit' van stemmen de 'bequaemste en nutste' persoon aanstelde.⁷⁴ Deze, volgens Lenders typisch achttiende-eeuwse eis naar bekwaamheid van de functionarissen in zowel het ambachts- als stadsbestuur komt opmerkelijk veel voor in de procesdossiers van de Mechelse principale ambachten.⁷⁵

De sententies, die de dekens deze rechten en gebruiken in de achttiende eeuw ontnamen, werden door de regeerders van de corporaties steeds als onwettig of tijdelijk afgeschilderd en tegengewerkt. Deze vonnissen waren volgens hen een resultaat van een coalitie tussen de ambachtsschepenen en het aristocratische deel van de magistraat, met geen ander doel dan: 'verthoonders ambacht, [...] stellen onder hunne curatele ende directie, ende van

68. SAM, OA, Visverkopers, 78; SAM, OA, Brouwers, 117, 118.

69. Ibidem.

70. SAM, OA, Brouwers, 117.

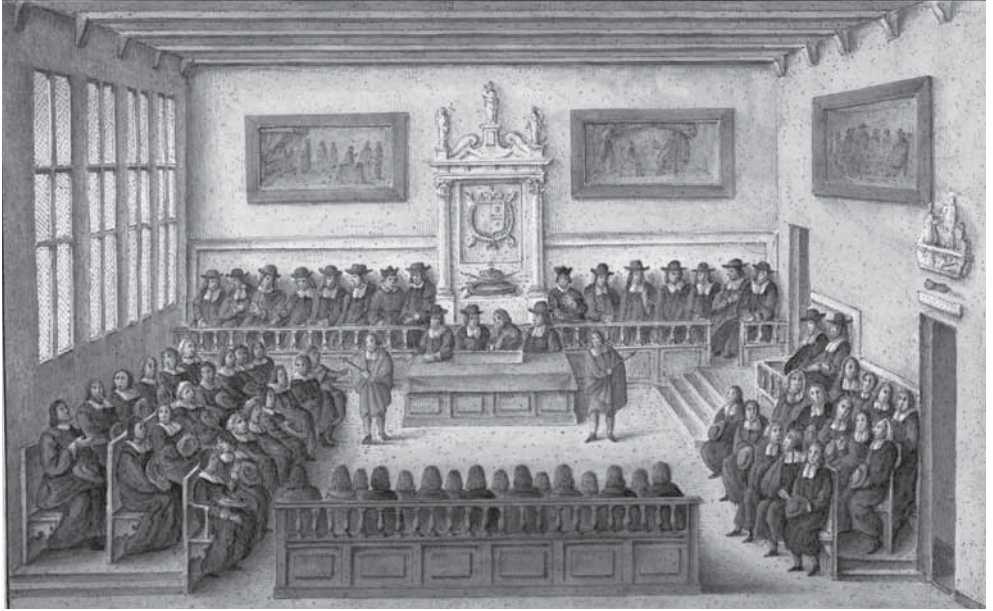
71. Van Honacker, 'Stedelijke oproeren', 190.

72. SAM, OA, Brouwers, 118.

73. Ibidem, 117.

74. SAM, OA, Visverkopers, 78.

75. Lenders, 'Ontwikkeling', 53-55.

Zicht op een zitting van de Grote Raad naar een 17de-eeuws schilderij, in het voormalige Paleis van Margareta van Oostenrijk. Van 1616 tot 1795 zetelde hier de Grote Raad, het hoogste rechtscollege van de (Zuidelijke) Nederlanden. Ook nadien, vanaf het begin van de 19de eeuw tot vandaag behield dit gebouwencomplex zijn juridische functie, namelijk als gerechtshof. © Stadsarchief Mechelen – www.beeldbankmechelen.be

hun teenemaal doen afhanghen ende dependeren'.⁷⁶ Zulke negatieve uitlatingen tegenover de magistraat en hun greep op de ambachtsbevoegdheden zijn alomtegenwoordig en kenmerkend in de processen tussen de dekens en schepenen.⁷⁷ De coalities die de dekens vormden om meer gewicht in de schaal te werpen tegenover de coalitie tussen de magistraat en ambachtsschepenen, lieten hun sporen na in de argumentatie van de procesdossiers.⁷⁸ Ten eerste gebruikten de dekens verwijzingen naar een 'stilzwijgend' toestemmingconsent met de suppoosten, om een breder draagvlak te insinueren. Ten tweede uitte de hoop van de dekens op steun van de koninklijke rechtbank zich in hun discours door systematisch lovende concepten te verbinden aan de termen die betrekking hadden op de monarchie, en door de functies en

76. SAM, OA, Brouwers, 117.

77. SAM, OA, Brouwers, 117, 118; SAM, OA, Visverkopers, 78.

78. Marc Boone en Maarten Prak, 'Rulers, patricians and burghers: the great and the little tradition of urban revolt in the Low Countries', in: Karel Davids en Jan Lucassen (eds.), *A miracle mirrored. The Dutch Republic in European perspective* (Cambridge 1995) 99-133, aldaar 101.

macht van de vorstelijke rechtbank en functionarissen te benadrukken.⁷⁹ Zo verwezen de dekens van het brouwersambacht in 1749 naar de soevereiniteit van de Grote Raad van Mechelen om voorgaande privileges en juridische beslissingen te ontcrachten, wanneer dit de algemene orde en het algemeen goed versterkte.⁸⁰

Dit discours werd echter niet in alle situaties aangewend. Wanneer de dekens tegen een zwakkere partij, zoals de suppoosten, procedeerden, hanteerden zij, net zoals de schepenen, voornamelijk gezagsargumenten.⁸¹ De dekens benadrukten hun status als ‘niet alleene [...] dekens ofte gesworene, maer wel oock regeerders van het ambacht’, die zij verkregen hadden door middel van zowel privileges, statuten als de costuimen van de stad Mechelen.⁸² Als dekens van de principale ambachten hadden zij sinds eeuwen, binnen de grenzen van de ambachtsprivileges, complete ‘liberteit’ van handelen en het volledig beslissingsrecht over ambachtsaangelegenheden. Een systeem waarbij alle suppoosten het recht op inspraak of verkiezing van functionarissen zouden verwerven, zou trouwens leiden tot een complete anarchie en sociale ‘verwarring’.⁸³ Eenzelfde soort uitlatingen merkte Yvan Van den Berghe op bij de dekens van de Brugse ambachten, wanneer de meesters of suppoosten van hun ambachten voor een democratisering van het ambacht pleitten.⁸⁴

Een derde vorm van dekendiscours trad op tijdens processen tussen gelijken, zoals tussen de brouwers en de visverkopers, of wanneer de dekens een extravagante eis stelden, zoals tijdens het proces van 1749 tussen de dekens en de suppoosten van het visverkopersambacht.⁸⁵ De onzekerheid over de haalbaarheid van de eisen vertaalde zich in de argumentatie van de dekens. Naast de gebruikelijke gezagsargumenten werd er meer dan in andere processen verwezen naar het ‘algemeen goed, rust en orde’ voor zowel het ambacht, de stad als het ‘volk’, als men de dekens alleen zou laten regeren.⁸⁶ Vervolgens werden er uitzonderlijk veel ‘exempels’, of voorbeelden van gebruiken in andere principale ambachten aangehaald, om de eis minder buitensporig te laten lijken.⁸⁷ De meest opvallende strategie was echter het citeren van een politiek-theoretisch werk.⁸⁸ Verschillende fragmenten uit dit werk wer-

79. SAM, OA, Brouwers 117.

80. Ibidem.

81. SAM, OA, Visverkopers, 82, 83, 91.

82. Ibidem, 91.

83. Ibidem, 82.

84. Van Den Berghe, *Jacobijnen*, 219-222, 230; Kaplan, ‘Social classification’, 186-194.

85. SAM, OA, Visverkopers, 91; SAM, OA, Brouwers, 118bis.

86. SAM, OA, Visverkopers, 91.

87. Ibidem.

88. De auteur kon niet geïdentificeerd worden via het biografisch woordenboek, maar mogelijk is het werk afkomstig van Lessius of Lipsius.

den aangehaald om de alleenheerschappij van de dekens te legitimeren.⁸⁹ De fragmenten die geciteerd werden, stelden dat er een soort van college of concilie samengesteld moest worden om de privileges te beschermen en beheeren. De gehele massa kon niet samengeropen worden aangezien zij door hun grote aantallen moeilijk te verzamelen en raadplegen vielen. Volgens de geciteerde fragmenten is zulke afvaardiging van beheerders verantwoord, aangezien zij 'rerum publicarum' of het algemeen goed vertegenwoordigen.⁹⁰

Deze drie verschillende discoursprofielen geven, zoals ook Karin Van Honacker beweerde, weer dat de belangengroepen van de achttiende-eeuwse ambachten wegens opportunisme geregeld van coalitie en dus standpunten veranderden.⁹¹ Enerzijds streefden de dekens van de principale ambachten ogenschijnlijk het corporatief republicanisme na zoals gedefinieerd door Heinz Schilling.⁹² Ze pleitten voor een bekwaam en voor het welzijn ijverend ambachts- en stadsbestuur en verzekerden door middel van de ambachtsprivileges en statuten dat de corporatieve burgergenootschappen, zonder interventie van de aristocratische en monarchale machten, de basis konden vertegenwoordigen. Anderzijds gingen zij de meer oligarchische kant op door hun dominante plek als regeerders in het ambacht te claimen.⁹³ De dekens waren immers eveneens uit op een exclusief gebruik van de politieke ruimte en sociale discipline binnen het ambacht. Waarschijnlijk lag hun paradigma ergens tussen beide ideologieën in, en hanteerden zij een perspectief dat te vergelijken valt met hetgeen Helmut Koeningsberger beschreef.⁹⁴ Hoewel de dekens de klassieke argumenten van het republicanisme, zoals het recht op vrijheid van overheersing, rechtvaardigheid en politieke vertegenwoordiging hanteerden, moesten zij zich staande houden in een stedelijke, provinciale, monarchale en corporatieve situatie die onverenigbaar was met een zuiver republikeins ideaal.⁹⁵ Koeningsberger stelt daardoor dat het republicanisme in Europa zelden als einddoel werd beschouwd, maar voornamelijk fungeerde als hulpmiddel voor de burgergroepen om rechten, plichten en aspiraties te legitimeren.⁹⁶ Hierdoor vermengden en versmolten ook andere visies en argumentaties zich met de republikeinse idealen.

89. SAM, OA, Visverkopers, 91.

90. Ibidem.

91. Van Honacker, 'De politieke cultuur', 212.

92. Schilling, 'Gab es im späten Mittelalter', III.

93. Blickle, *Resistance*, 247-248.

94. Helmut Koeningsberger, 'Schlussbetrachtung, Republiken und Republikanismus in Europa der frühen Neuzeit aus Historischer Sicht', in: Koeningsberger en Müller-Luckner, *Republiken und Republikanismus* 285-302.

95. Schilling, 'Gab es im späten Mittelalter', III.

96. Koeningsberger, 'Schlussbetrachtung', 285-302.

Suppoosten: algemene convocatie en soevereine vorst

De vertogen van de ‘gemeyne suppoosten’ van de twee principale ambachten springen echter nog het meest in het oog. Deze procesdossiers getuigen van een geheel ander discours en een grotere gedrevenheid dan alle andere rekwesten en processen.⁹⁷ Hoewel tweederde van de teruggevonden processen gevoerd werden na de Brabantse omwenteling, vallen de visies van de suppoosten niet volledig te beperken tot de context van dit explosieve tijdperk. De suppoosten pleitten reeds vanaf 1749 voor een democratisering en hervorming van het ambachtswezen. Deze claims werden inhoudelijk niet aangepast, maar werden tijdens de processen van 1791 kracht bijgezet door een nieuw arsenaal aan moderne en revolutionaire concepten, waardoor de suppoosten hun pleidooi met meer zelfzekerheid konden houden.⁹⁸

In de drie processen waarin de suppoosten rechtstreeks aan het woord kwamen, hanteerden zij een gelijksoortige argumentatie als de dekens tegenover de schepenen.⁹⁹ Net zoals de dekens, waren de suppoosten afkerig van een inmenging in de ambachtsaffaires door een externe macht. Het ambacht diende geregeerd te worden door ‘ware’ en exercerende mannelijke leden van de corporatie, en de suppoosten moesten op de hoogte zijn van en inspraak hebben in de gewichtige zaken van het ambacht.¹⁰⁰ Deze verwijten uitten zich in een beschuldigend en terechtwijzend discours. Hoewel de dekens steeds hamerden op het nastreven van het algemeen welzijn, betichtten de suppoosten hen van partijdigheid en egoïsme.¹⁰¹ Door het verlenen van diensten aan de magistraat en de vorst, hadden de dekens volgens de suppoosten gedurende de Nieuwe tijd elitaire en partijdige privileges verkregen.¹⁰² Deze macht zorgde ervoor dat door middel van coöptatie en het creëren van familieclans, ‘vremde personen, die het ambacht niet en exerceren ende het selve niet en kennen [...], regters sijn in saeke die sij niet en verstaen’.¹⁰³ Volgens de suppoosten was zo’n onbekwaam, onbekend en exclusief bestuur een vorm van ‘tirannie’.¹⁰⁴

97. SAM, OA, Visverkopers, 82, 83, 91; Blickle, *Resistance*, 280-281.

98. SAM, OA, Visverkopers, 82, 83, 91.

99. Ibidem.

100. Dit verlangen om geïnformeerd te zijn over de regels en bezigheden van het ambacht, vertoont overeenkomsten met de eis van het republicanisme om publieke toegang te hebben tot de stadsconstituties, waarin de rechten en plichten vastgesteld stonden.

101. SAM, OA, Visverkopers, 83.

102. Ibidem, 82.

103. Let op de term ‘vremde’. Net zoals de dekens de schepenen van een vervreemding tegenover het ambacht beschuldigden, beschouwen de suppoosten de dekens als voor het ambacht vreemde personen, die enkel voor de bestuurlijke en politieke taken het lidmaatschap verkregen hadden. Verschillende dekens van het visverkopersambacht waren immers brouwer van beroep. SAM, OA, Visverkopers, 83.

104. SAM, OA, Visverkopers, 82.

Zoals de concrete processen reeds uitwezen, begonnen de suppoosten deze situatie vanaf 1749 aan te vechten. Zij, als meerderheid van het ambacht, eisten hun plaats in de kern van het ambacht weer op. Als voornaamste argument hanteerden de suppoosten de 'nieuwigheid' van de privileges van 1455, 1456 en 1519 die de dekens machtig hadden gemaakt. Opmerkenswaardig is het feit dat zij de toestand van tijdens het broederschap St. Eloy als alternatief boden. Volgens de suppoosten moesten zij 'onderdanig zijn aen die proviseurs die waeren uyt het smeden ambacht, dogh over hun niet te vreden zijnde, waren sij lieber te kiezen twee uyt hunne eygene dekens'.¹⁰⁵ Deze 'broederlijke' situatie was op verzoek van de dekens 'gekrenkt', en moest nu tijdens de achttiende eeuw in ere hersteld worden. Dit betekende voor de suppoosten echter niet 'de minste innovatie ofte alteratie'.¹⁰⁶

Uit de argumentatie en het discours van de suppoosten in deze processen, komt met andere woorden een ideaal voor een stads- en ambachtsbestuur naar voor. De suppoosten vonden, opmerkelijk genoeg, dat zij het natuurlijk recht hadden om alle belangrijke beslissingen, met betrekking tot de corporatie, door middel van een 'convocatie van geheel het ambacht' te bespreken en te beslissen.¹⁰⁷ Een rechtmatig bestuur achtten zij enkel mogelijk als alle leden van het ambacht hun eigen regeerders mochten verkiezen, 'omdat het natuerlijk is dat de dekens sijnde de representanten van de supposten door de selve gekosen worden'.¹⁰⁸ Het onbekwaam bestuur van het ambacht bracht immers evenzeer 'schade' toe aan de gehele stedelijke gemeenschap als aan het visverkopersambacht zelf.¹⁰⁹ De nadruk op een schadelijk effect op of een verantwoordelijkheid tegenover het volk van zowel Mechelen als de gehele staat, wordt door de suppoosten van de principale ambachten regelmatig aangehaald in hun argumentatie. Opvallend is bovendien de verwijzing naar de termen 'volk' en 'inwoners' in plaats van burgers, poorters of inwoners van Mechelen.¹¹⁰ Refereren aan deze abstracte termen in plaats van de middeleeuwse geprivilegieerde poorters of burgers is misschien een indicator van een evolutie in de mentaliteit rond het statuut van geprivilegieerde burgergroepen.¹¹¹

De suppoosten waren zich bewust van de overmacht van de schepenen en dekens, aangezien zij privileges, costuimen en statuten konden aanwenden om hun machtsaanspraken te legitimeren. De traditionele argumenten

105. Ibidem, 83.

106. Ibidem, 83.

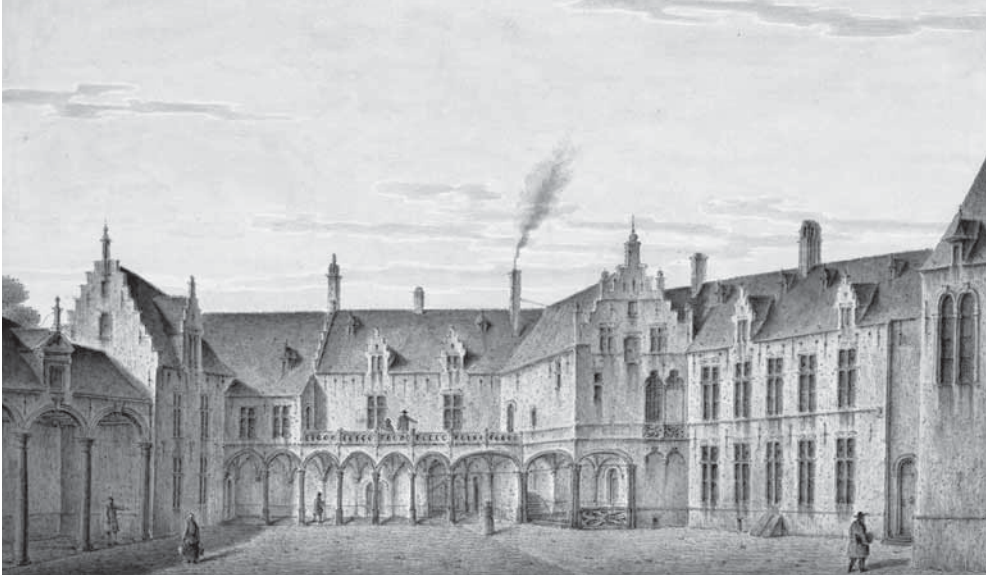
107. Ibidem, 91.

108. Let op de term *natuurlijk*: de suppoosten beschreven hun rechten als natuurlijk, en niet verkregen door privileges. SAM, OA, Visverkopers, 83.

109. SAM, OA, Visverkopers, 83.

110. Ibidem, 82.

111. Thomas, *Locke on government*, 12.

Zicht op de binnenhof van het paleis van de Grote Raad, het voormalige paleis van Margareta van Oostenrijk. Margareta, landvoogdes van de Nederlanden en weduwe van Filibert van Savoye, vestigde zich in 1507 in Mechelen, waardoor het de politieke en culturele hoofdstad van de Nederlanden werd. Het stadsbestuur liet voor haar deze residentie oprichten door de bouwmeesters Antoon II en Rombout II Keldermans. Tussen 1561 en 1565 verbleef kardinaal Granvelle in deze gebouwen. Van 1616 tot 1795 zetelde hier de Grote Raad, het hoogste rechtscollege van de (Zuidelijke) Nederlanden. © Stadsarchief Mechelen – www.beeldbankmechelen.be.

die gehanteerd werden in het juridisch systeem zouden daardoor niet in het voordeel van de suppoosten uitdraaien. Daarom richtten zij zich niet enkel tot de koninklijke rechtbanken, maar verbonden zij eveneens, tijdens hun vertogen voor zowel de stedelijke als monarchale rechtbanken, alle termen met betrekking tot de monarchie met lovende beschrijvingen. De argumenten en het discours van de suppoosten van het visverkopersambacht vertonen een toewijding aan de Habsburgse heersers, die ongebruikelijk was voor burgers van de Zuidelijke Nederlanden. In plaats van te verwijzen naar de middeleeuwse rechten en plichten van de beschermende en rechterlijke vorst benadrukten de suppoosten monarchale principes die pas sinds de zeventiende eeuw ontstaan waren.¹¹² Voor de suppoosten van dit principaal ambacht was de vorst een absolute heerser, die ‘de souvereïne macht uyt den naem van het volk deser provintie [is exercerende]’.¹¹³ Aangezien de vorst de macht weloverwogen toebedeeld kreeg door de burgers van zijn gebieden, moest hij volgens de suppoosten instaan voor het welzijn van deze burgergemeen-

112. Kossmann, ‘Volkssoevereiniteit’, 74-78; Skinner, *Liberty*, 1-57.

113. SAM, OA, Visverkopers, 82.

schap. Deze orde, eenheid en welzijn kon enkel verkregen worden door de elitaire privileges te herroepen. Hoewel de privileges volgens de gangbare politieke denkkaders van het ancien régime beschermd diende te worden door de vorsten,¹¹⁴ bepaalden de suppoosten van de visverkopers dat 'hoogmogende [Oostenrijkse M.D.K] maght, gesag ende autoriteyt onbepaelt ende heylig is in haere uytwerkingen door welcke de placcaerten ofte soogenaemde diplomata namentlijk het gene van 1519 tot welsijn vande ambachten behooren herroepen ende ingetrocken te worden'.¹¹⁵ Het beeld van de vorst dat door de suppoosten in deze dossiers geschetst werd, week radicaal af van dat van de schepenen en dekens van hun ambachten. Zij verwierpen hier de, door privileges begrensde, macht van de heerser en schrijven de vorst zelfs de macht toe om constituties en privileges te veranderen, zolang het welzijn van de bevolking gegarandeerd werd.¹¹⁶

Hoewel Helmut Koeningsberger stelde dat een republikeinse ideologie evenzeer aanwezig kon zijn onder een monarchaal bestuur, waren de vertogen van de suppoosten van de visverkopers van Mechelen gebaseerd op alternatieve paradigma's.¹¹⁷ De talloze verwijzingen naar een soevereiniteit, waarbij de macht overhandigd wordt door het volk aan de vorst, deze macht ondeelbaar geacht wordt, weerspiegelen elementen van meer moderne, laat zeventiende-eeuwse denkbeelden zoals de constitutionele monarchie. De suppoosten beweerden immers dat alle mensen enkele fundamentele 'natuurlijke' rechten bezitten. Deze natuurlijke toestand, overstijgt de positief-rechterlijke wetten die door het politiek bestel opgesteld werd.¹¹⁸ Bovendien verwezen de suppoosten naar de vrijwillige overeenkomst tussen alle leden van het volk, om in ruil voor het algemeen welzijn en de verdediging van de natuurlijke rechten, de soevereiniteit te overhandigen aan een absolutistische vorst. In dit politiek systeem was de vorst wel absolutistisch, maar werden er door middel van een verkiezing volksvertegenwoordigers aangeduid voor de lagere bestuurskaders.¹¹⁹ Hoewel de ambachtslui deze moderne begrippen en concepten waarschijnlijk verwierven door hun samenwerking met verlichte advocaten, leidde deze bewuste samenwerking en strategie er in ieder geval toe, dat er binnen de corporatieve kringen een transformatie van middeleeuwse concepten en visies naar meer moderne en absolutistische modellen ondernomen werd vanaf ten minste de tweede helft van de achttiende eeuw.¹²⁰

114. Kossmann, 'Volkssoevereiniteit', 64-68.

115. SAM, OA, Visverkopers, 82.

116. Ibidem, 82, 83, 91.

117. Koeningsberger, 'Schlusbetrachtung', 299-302.

118. Thomas, *Locke on government*, 15-33.

119. SAM, OA, Visverkopers, 82, 83, 91; Julian H. Franklin, *John Locke and the theory of sovereignty, mixed monarchy and the right of resistance in the political thought of the English revolution* (Cambridge 1979) 94.

120. Sonenscher, 'Journeyman', 77-109.

Conclusie

Ondanks de hernieuwde aandacht voor de dynamiek van de vroegmoderne ambachten, bleven de vooroordelen omtrent het conservatieve politieke karakter van de ambachten tot nog toe grotendeels onaangeroerd. In dit artikel werden deze clichés doorbroken. Ten eerste werd de conservatieve essentie van de ambachten weerlegd. De Mechelse brouwers en visverkopers opereerden in een stedelijke context waar geleidelijke, maar ingrijpende, evoluties en transformaties in de politieke en corporatieve leefwereld plaatsvonden. Deze veranderingen werden, in tegenstelling tot de gangbare visie, niet *top down* en tegen de wil van de ambachten tijdens de Franse Revolutie doorgevoerd. De Brabantse corporatieve belangengroepen gaven zelf de aanzet tot aanpassingen in de regels of posities van zowel het stedelijk als corporatief bestuur. Een diepgaande discoursanalyse van de vertogen van de Mechelse brouwers en visverkopers maakte duidelijk dat ook op het vlak van politiek verhoogde corporaties niet langer als monolithische bolwerken beschouwd kunnen worden. Elke sub- en belangengroep van de principale ambachten had haar eigen aspiraties en eisen, waardoor er breuklijnen en spanningen ontstonden.

Hierdoor werden bij de stelling van Schilling en Blickle, omtrent de republikeinse essentie van de ambachten enkele vraagtekens geplaatst. In tegenstelling tot hun visie, worden de corporatieve middengroepen niet enkel gekenmerkt door het stedelijk of corporatief republicanisme. Zoals deze analyse aantoonde, putten de ambachtsgroepen uit verschillende ideologieën die hun voornaamste belangen dienden. Zo bleken de schepenen nauw aan te sluiten bij het oligarchische model om hun elitaire statuut te vrijwaren en te legitimeren. De dekens wisselden tussen een corporatief republicanisme en oligarchisme, afhankelijk van de situatie en het soort conflict. De suppoosten ten slotte, leunden aan bij de ideeën van een constitutionele monarchie of het sociaal contractidee.

Opvallend is de aanwezigheid van een arsenaal aan moderne concepten in het ambachtscdiscours van zowel de visverkopers als de brouwers. In tegenstelling tot hun vermeend conservatisme wendden alle geledingen moderne en soms verlichte concepten aan en spoorden zij transformaties aan. Door veranderende belangen en evoluerende politieke situaties, cultiveerden de verschillende subgroepen van de principaler ambachten verschillende ideologieën die evolueerden door de tijd heen.

Maïka De Keyzer (1987) studeerde van 2005 tot 2009 geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen. Het onderzoek over de conflicten en vertogen van de brouwers en visverkopers in Mechelen werd uitgevoerd in het kader van haar master-scriptie. Tegenwoordig is ze als fwo aspirant verbonden aan de Universiteit Antwerpen, waar zij onderzoek verricht over de conflicten omtrent de gemene gronden in de middeleeuwse Kempen.

E-mail: Maika.dekeyzer@ua.ac.be.